

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

11-son (5-jild)

2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 11 (5) - 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent;

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent;

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b.;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.;

Jabborova Charos Aminovna - iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdulkaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari doktori (DSc), Professor.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent;

Qodirova Muqaddas Tog'ayevna - filologiya fanlari nomzodi, dotsent.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b.,;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, professor;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD);

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, professor;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari

doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD);

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasini mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD).

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil: scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Muxammadiev Akmal Ganievich</i> TOSH DAVRIDA KVARIS XOMASHYOSIDAN FOYDALANISH MASALASINI O'RGANISH	10-15
<i>Xujaniyazov Uktam Yeshbayevich</i> MUSTAQILLIK YILLARIDA O'ZBEKISTONDA MADANIYAT SOHALARI RIVOJLANISHINING ASOSIY TENDENSIYALARI (QORAQALPOG'ISTON RESPUBLIKASI MISOLIDA)	16-21
<i>Mo'minov Xusanboy Madaminjonovich, Xamidova Ominaxon</i> ANTIK TEATR	22-25
<i>Ravshanov O'ktamali Rustam o'g'li</i> SOPOL IDISHLARDAGI EPIGRAFIKA	26-29
<i>Elboyeva Shaxnoza</i> O'ZBEK OLIMLARI VA MUTAXASSISLARINING GLOBAL FAN VA TEXNOLOGIYA RIVOJIGA TA'SIRI: TARIXDAN HOZIRGI	30-33
<i>Esanova Nilufar</i> O'ZBEKISTONNING SANOAT SOHASIDA KADRLAR TAYYORLASH SIYOSATI: ILMIY ASOSLAR VA DOLZARB MASALALAR	34-38
<i>Asadova Ra'no Baymanovna, Ashurova Qunduz Abduxoliq qizi</i> QASHQADARYO VILOYATIDA OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINING RIVOJI (1990–2025): MANBALAR, MUAMMOLAR VA TENDENSIYALAR	39-42
<i>Umarqulova Gulchiroy Fayzulla qizi</i> JIZZAX CHO'LLARINING O'ZLASHTIRILISHI VA MIRZACHO'L VA DO'STLIK TUMANLARINING TASHKIL TOPIHI TARIXIDAN	43-47
<i>Shirinova Nargiza Faxritdinbek qizi</i> XIX ASR IKKINCHI YARMI – XX ASR BOSHLARIDA TURKISTONDA DORISHUNOSLIK AN'ANALARI TARIXIDAN	48-53

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Akbarov Husan O'zbekxonovich</i> BOG'DORCHILIK XO'JALIKLARINING ISHLAB CHIQRISH SAMARADORLIGIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLARNI EKONOMETRIK MODELLAR ASOSIDA BAHOLASH	54-59
<i>Asqarova Nargiza Ilhomxo'jayevna</i> KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHNING ILG'OR XORIY TAJRIBASI	60-67
<i>Nurmurodov Zafarjon Nurmurod o'g'li</i> MAHALLIY DAVLAT HOKIMIYATI ORGANLARINI RAQAMLASHTIRISHNING ZAMONAVIY YO'NALISHLARI VA MUAMMOLARI	68-72

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Abilov O'rol Murodovich</i> OPTIMIZM-PESSIMIZMNING IJTIMOYIY VA GNOSEOLOGIK ASOSLARI	73-81
<i>Ismoilov Maxamadixon Isroilovich</i> AXLOQ VA FOYDA O'RTASIDAGI DIALEKTIKA: IQTISODIY RATSIONALIZMGA AKSIOLOGIK YONDASHUV	82-90
<i>Yuldashev Rustam Daniyorovich</i> YOSHLAR TARBIYASIDA DINIY-MA'RIFIY TUSHUNCHANING O'RNI VA AHAMIYATI	91-98
<i>Sagdullayeva Dilbar Shuxratovna</i> JAMOATCHILIK NAZORATINI TAKOMILLASHTIRISHNING FALSAFIY JIHLTLARI	99-105
<i>Narziyev Zubaydillo Ibodilloevich</i> AZIZIDDIN NASAFIYNING TASAVVUF ILMIGA OID QARASHLARINING METODOLOGIK TAHLILI	106-112
<i>Mamajonov Sanjarbek Hamrajonovich</i> SOTSIAL INJENERIYANING RIVOJLANISH TARIXI VA METODOLOGIYASI	113-118
<i>Rajabov Ilxom Mustafoevich</i> ZAMONAVIY TA'LIM PARADIGMALARI (RAQAMLI TA'LIM, KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV, UZLUKSIZ TA'LIM): IJTIMOYIY-FALSAFIY TAHLIL	119-123
<i>Toirov Ilxom</i> MADANIYAT VA KUNDALIK HAYOT DIALEKTIKASI	124-127
<i>Mamatnazarov Lazizbek To'raquliyevich</i> ZO'RAVONLIK IJTIMOYIY-XATARLI XULQ-ATVOR SIFATIDA: MAZMUNI VA MOHIYATI, OQIBATLARI	128-131
<i>Toxirov Abdumalik Ashurali o'g'li</i> MODERNIZATSIYA SHAROITIDA YOSHLAR AXLOQIY QADRIYATLARINING TRANSFORMATSION DINAMIKASI	132-136
<i>Нурмухамедова Севара Бадриддиновна</i> ВЛИЯНИЕ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ НА ФОРМИРОВАНИЕ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ МОЛОДЕЖИ	137-141
<i>Axmedova Dilrabo Sa'dullayevna</i> YOSHLAR SALOMATLIGI VA IJTIMOYIY SHAKLLANISH: STRESS, DEPRESSIYA, RUHIY SALOMATLIK, JAMOATCHILIK VOSITASI SABOQLARI ...	142-145
<i>Xolmirzayeva Jumagul Xamdamovna</i> YOSHLAR MEHNAT MADANIYATI VA UNING JAMIYAT RIVOJIGA TA'SIRI	146-150
<i>Abdusalimov Abror Vali ug'li</i> MIRZO G'OLIB VA MUHAMMAD IQBOL IJODIDAGI FALSAFIY, MA'NAVIY VA BADIY MUSHTARAKLIK	151-158
<i>Maxmudov Izzatillo Ne'matilloevich</i> IJTIMOIY ADOLAT: NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI VA ZAMONAVIY TALQINI ...	159-163
<i>Aripov Alisher Sayfiddinovich</i> KORRUPSIYA TUSHUNCHASINING ILMIY-METODOLOGIK ASOSLARI	164-167
<i>Xudoyqulov Shukrullo Sohibovich</i> O'ZBEKISTONDA YANGI TARAQQIYOT BOSQICHIDA YANGI MA'NAVIY MAKONNI YARATISH TAMOIYILLARI	168-172

Ibrogimova Gulbaxor Eshmatovna
MA'NAVIY-AXLOQIY TANLOV TUSHUNCHASI VA UNING FALSAFIY MOHIYATI 173-176

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

Abduraxmonova Ra'no Kosimovna
NEMIS TILIDAGI DINIY MATNLARNING O'ZBEK TILIGA 177-182

Abduxalimov Abdulaziz Abdumutal o'g'li
INGLIZ TILI MODAL FE'LLARINING TIPOLOGIK TALQINI 183-188

Abduraximova Okila Gayratovna
ZAMONAVIY NEMIS TILIDA NEOLOGIZMLAR TIPOLOGIYASI VA TASNIFI 189-194

Ubaydullayeva Umida Abdushukur qizi
TERMIN, TERMINOLOGIYA VA ULARNING YONDOSH TUSHUNCHALARGA
MUNOSABATI 195-198

Sayitqulova Zilola Xusniddin qizi
BADIY ASARLARDA PERSONAJLARARO MUNOSABATLARNING LINGVOMADANIY VA
PRAGMATIK TAHLILI (O'ZBEK VA INGLIZ ADABIYOTI MISOLIDA)..... 199-203

Khodjayeva Khurshida Sharafitdinovna
LANGUAGE CHANGE AND THE EMERGENCE OF NEW LEXICAL UNITS
IN THE DIGITAL ERA 204-209

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

Реймбаев Абдулла Курбанбаевич
РАССУЖДЕНИЯ ОБ УГОЛОВНО-ПРАВОВОМ ПОНЯТИИ УЧАСТИЯ
В ПРЕСТУПЛЕНИИ 210-215

Sayfiddinov Aqliddin Anvarjon o'g'li
HUDUDLARNI IJTIMOY-IQTISODIY RIVOJLANTIRISHDA MAHALLIY
KENGASHLAR FAOLIYATINI HUQUQIY TARTIBGA SOLISH:
RETROSPEKTIV TAHLIL 216-222

Samandarova Feruza Baxromjon qizi
YASHIL DAVLAT XARIDLARI 223-229

Rasulov Siroj Sodiq o'g'li
DAVLAT BOSHQARUVIDA ODILLIK PRINSIPI TALQINI 230-233

Aslanov Sharafiddin Xayrullayevich
IQTISODIY JINOYATLARNING MAZMUN-MOHIYATI VA ULARNING OLDINI OLISH
MEXANIZMLARI 234-238

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

Akbarova Gulhayo Oybekovna
TA'LIM 5.0 KONSEPTSIYASI ASOSIDA "QAYTA TIKLANUVCHI ENERGIYA
MANBALARI" FANINI O'QITISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH 239-246

Sulaymanova Dildora Nazarovna
BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA KREATIV TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISHDA
SHAXSGA YO'NALTIRILGAN TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING ROLI 247-251

<i>Aytmuratov Ajiniyaz Jumabay Uli</i> TALABALARNING MODELLASHTIRISHGA OID KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH	252-255
<i>Najmetdinov Ma'ruf G'ayratovich</i> O'QUVCHILARNING SOG'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHDA MULTIPLATFORMADAN FOYDALANISH METODIKASI MODEL I	256-265
<i>Javliyeva Shahnoza Bahodirovna</i> TA'LIM SIFATINI TA'MINLASHGA YO'NALTIRILGAN O'QUV-TARBIYAVIY JARAYONNI TASHKIL ETISH VA DIDAKTIK MATERIALLAR YARATISH TEXNOLOGIYASI	266-269

Received: 10 October 2025
Accepted: 25 October 2025
Published: 2 November 2025

Article / Original Paper

VIOLENCE AS A SOCIALLY RISKFUL BEHAVIOR: CONTENT AND ESSENCE, CONSEQUENCES

Mamatnazarov Lazizbek Torakuliyevich

Department of Penal Execution under the Ministry of Internal Affairs
Head of Penal Execution Colony No. 5 of the Fifth Regional District

Abstract. This article analyzes the role of violence as socially dangerous behavior, its content and essence, its impact on society, and its social consequences. Attention is also paid to a number of manifestations of violence and their socio-philosophical analysis.

Keywords: violence, aggression, physical violence, emotional violence, social consequences, effects and harms of violence.

ZO'RAVONLIK IJTIMOYIY-XATARLI XULQ-ATVOR SIFATIDA: MAZMUNI VA MOHIYATI, OQIBATLARI

Mamatnazarov Lazizbek To'raquliyevich

IIV huzuridagi Jazoni ijro etish departamenti
Beshinchi mintaqaviy hudud 5-son jazoni ijro etish koloniyasi boshlig'i

Annotatsiya. Mazkur maqolada zo'ravonlikning ijtimoiy xatarli xulq-atvor sifatidagi o'rni, uning mazmuni va mohiyati, jamiyatga ta'siri, ijtimoiy oqibatlari tahlil etilgan. Shuningdek, zo'ravonlikning qator ko'rinishlari, ularning ijtimoiy-falsafiy tahlillariga e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: zo'ravonlik, tajovuzkorlik, jismoniy zo'ravonlik, hissiy zo'ravonlik, ijtimoiy oqibatlar, zo'ravonlikning ta'sirlari va zararlari.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5I11Y2025N22>

Kirish. So'nggi o'n yilliklarda ijtimoiy me'yorlardan chetga chiquvchi xulq-atvor muammosi yuqori ijtimoiy ahamiyat va ilmiy dolzarblik kasb etdi. Jamiyat ongining erkinlashuvi, shaxsning individuallashtirish va guruhiy aloqalarning zaiflashuvi jarayonlari zamonaviy G'arb jamiyatida xulq-atvor og'ishlarining ko'payishiga sabab bo'ldi. XX asr haqqoniy ravishda zo'ravonlik asri sifatida ta'riflangan. Qurbonlar soni, vayronagarchilik miqyosi va qirg'inning yangi texnologiyalari tarixda misli ko'rilmagan darajaga yetdi. Hisob-kitoblarga ko'ra, XX asrda urush tufayli halok bo'lganlar soni 105 million kishidan oshgan, shundan 62 millioni tinch aholi qurbonlaridir. Shubhasiz, marhumlar zo'ravonlikning yagona qurbonlari emas. Zo'ravonlik natijasida halok bo'lgan har bir inson uchun qiynoqlar, vahshiylik, ta'qiblar, yaqinlarini yo'qotish yoki (omadli bo'lsa) barcha mol-mulki va tirikchilik manbalarini yo'qotishdan omon qolgan ko'plab insonlar bor. Bugungi kunda yashovchi har bir inson bevosita yoki bilvosita zo'ravonlikning biror turini boshdan kechiradi, deb ishonch bilan aytish mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada tizimli yondashuv, retrospektiv tahlil, mantiqiylik va vorisiylik, dialektik, germinenovik, qiyosiy tahlil kabi tadqiqot usullaridan foydalanilgan.

Tahlil va natijalar. “Tajovuzkorlik — hukmronlik qilish, g‘alaba qozonish, boshqarish maqsadida kuchli, shiddatli, ta’sirli harakat, fe’l yoki jarayon: bir ishni buzish, to’sqinlik qilish yoki bekor qilishga qarshi dushmanona, jarohatlovchi, azob beruvchi yoki vayron qiluvchi (buzg‘unchi, yo‘q qiluvchi) maqsadni o‘z ichiga olgan xatti-harakatdir[1:51]. “Zo‘ravonlik tajovuzkorlikning turi va darajasidir”[1:143]. Etimologik jihatdan zo‘ravonlik so‘zi arab tilidan kirib kelgan so‘z bo‘lib, qattiqqo‘llik, qo‘pol va shafqatsiz xatti-harakat, qo‘pol kuch ishlatish ma‘nolarini anglatadi. Zo‘ravonlik so‘zi bugungi kunda yangi ma‘nolarga ham ega bo‘lib, qarama-qarshi vaziyatda, fikrda bo‘lganlarga nisbatan qo‘pol kuch ishlatish, qo‘pol munosabatda bo‘lish, qattiqqo‘llik, “zo‘ravonlik hodisalari” esa odamlarni sindirish, qo‘rqitish uchun yaratilgan voqea yoki urinishlar sifatida ta‘riflanadi[2:53].

Zo‘ravonlik “shaxslar va obyektlarga nisbatan dushmanlik va g‘azab tuyg‘ularining haqiqiy, buzg‘unchi jismoniy zo‘ravonlik bilan ifodalanishi, tajovuzkorlikning erkinligi va inson irodasini inkor etuvchi eng ilg‘or ekstremal o‘lchami shaklida” ta‘riflanadi. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti tomonidan zo‘ravonlik; “shaxsning o‘ziga, boshqa shaxsga, guruhga yoki jamoaga nisbatan jismoniy zo‘ravonlik va kuch ishlatish bilan tahdid qilish yoki qasddan ishlatish shaklida jarohat, o‘lim, ruhiy zarar yoki yo‘qotish bilan yakunlangan yoki yakunlanishi mumkin bo‘lgan” deb ta‘riflanadi. Zo‘ravonlik nafaqat jismoniy aralashuv sifatida, balki og‘zaki yoki vizual shaklda ham sodir bo‘lishi mumkin. Nomaqbul so‘zlarni ishlatish, hissiy jihatdan xafa qilish yoki kamsitish ham zo‘ravonlikning bir shaklidir. Xuddi shunday, shaxsning boshqa birovning tanasi yoki buyumlariga zarar yetkazishi ham zo‘ravonlik harakatidir. Zo‘ravonlikning turli shakllari mavjud. Bu holat odamlarga jismoniy va ruhiy zarar yetkazishi, ijtimoiy jihatdan salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. Shuning uchun zo‘ravonlikni faqat jismoniy harakat sifatida emas, balki kengroq nuqtai nazardan ko‘rib chiqish muhimdir. Jismoniy zo‘ravonlik harakatlari oshkora bo‘lsa-da, hissiy zo‘ravonlik hayotimizning ko‘plab sohalariga yashirincha kirib keladi. Hurmatsizlik, kamsituvchi, aldamchi yoki jirkanch so‘zlar, qarashlar va imo-ishoralar bizning his-tuyg‘ularimizni ranjitishi mumkin.

Hissiy zo‘ravonlik — bu jabrlanuvchining hissiy salomatligiga ta‘sir qiladigan, uni xafa qiladigan va nazorat qilishga harakat qiladigan xatti-harakatlar. Bunday zo‘ravonlik ko‘pincha jismoniy zo‘ravonlikning boshlovchisi yoki hamrohi sifatida namoyon bo‘ladi.

Hissiy zo‘ravonlikning ta‘siri jabrlanuvchining o‘ziga bo‘lgan ishonchini yo‘qotishi, xavotir, depressiya, travma kabi psixologik muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Hissiy zo‘ravonlik munosabatlardagi kuch nomutanosibligini ta‘kidlash vositasi sifatida ham ishlatilishi mumkin. Bu holatda jabrlanuvchi doimiy ravishda tahqirlanadi, kamsitiladi, muvaffaqiyatsizlikka uchraydi va o‘ziga bo‘lgan ishonchni yo‘qotadi. Shunday qilib, jabrlanuvchining o‘zini ifoda etish qobiliyati cheklanadi va u qaram bo‘lib qoladi. Hissiy zo‘ravonlik sheriklik munosabatlarida eng ko‘p uchraydigan turdir. Biroq, u oilada, ishda yoki boshqa ijtimoiy muhitda ham yuz berishi mumkin. Masalan, agar ota-ona o‘z farzandini doimiy ravishda tanqid qilsa, kamsitsa yoki yerga ursa, bu ham hissiy zo‘ravonlikning bir turi hisoblanadi. Hissiy zo‘ravonlikdan himoyalaniishning birinchi bosqichi bunday xatti-harakatlarni tan olishdir. Avvalo, o‘zimizga, keyin boshqalarga qanday munosabatda bo‘lish kerakligini bilish va munosabatlarda chegaralarimizni saqlash muhimdir. Hissiy zo‘ravonlikka qarshi kurash ijtimoiy xabardorlikni oshirish va jabrlanuvchilarni qo‘llab-quvvatlash

ma'nosida muhim o'rin tutadi. Bunday zo'ravonlik jazosiz qolmasligini ta'minlash uchun huquqiy me'yorlarni yaratish orqali tegishli mexanizmlarni kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bolalar, ayollar va qariyalar zo'ravonlikni eng ko'p boshdan kechirayotgan guruhlardir. Shu nuqtai nazardan individual zo'ravonlikni oiladagi zo'ravonlik nomi ostida ham ko'rib chiqish mumkin. Ammo individual zo'ravonlik jamoaviy zo'ravonlikni qo'zg'atuvchi muhim omil hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan kelib chiqadigan zararlar ham individual nuqtai nazardan, o'sha odam boshidan kechirgan voqea orqali baholanadi. Agar zo'ravonlikni tushuntirishda kuch va tajovuzkorlik tushunchalari birgalikda ko'rib chiqilsa, zo'ravonlik tushunchasi yaxshiroq tushuniladi. Tajovuzning sababi bo'yicha ko'plab tadqiqotlar olib borilgan. Tadqiqotlar tajovuzkorlikni genetik omillar, kognitiv omillar va ijtimoiy o'rganishgacha bo'lgan turli manbalarga asoslangan bo'lib, hali ham ushbu mavzu bilan bog'liq ko'plab omillar tadqiqotchilar tomonidan o'rganilmoqda.

Tadqiqotchilarning fikricha, ayniqsa, frustrasiya, blokirovka, o'ziga ishonchning yetishmasligi, shaxsiy kutilmalarga erisha olmaslik, ijtimoiy kutilmalarga mos kelmaydigan xatti-harakatlarning paydo bo'lishi, muvaffaqiyatsizliklar, adolatsizlikka uchragan deb o'ylash kabi sabablar g'azab va tajovuzkor xatti-harakatlarni keltirib chiqaradi. Tajovuzkorlik jismoniy va verbal tajovuzkorlikka bo'linadi. Jismoniy tajovuzda shaxsga, hayvonga yoki obyektga zarar yetkazish nazarda tutiladi. Masalan, urish, tepish, pichoqlash, o'qotar qurol bilan jarohatlash, qattiq itarish, biror narsani uloqtirish, derazaga urish, oynani sindirish, yong'in chiqarish kabi holatlar jismoniy zo'ravonlik sifatida baholanadi. Og'zaki tajovuzkorlikda esa ko'proq so'zlar va xatti-harakatlar bilan boshqalarga zarar yetkazish mavjud. Tahdid qilish, xat yoki maktub yozish orqali tahdid qilish, baqirib chaqirish, tana tili, g'iybat tarqatish, masxara qilish orqali haqorat qilish, og'zaki tajovuz holatini o'z ichiga oladi. Odatda tajovuzkorona xatti-harakatlar va munosabatlar nafaqat shaxsning o'ziga, balki boshqalarga ham zarar yetkazishi va ularni ranjitishi mumkin. Qisqacha aytganda, tajovuzkorlik boshqalar tomonidan kuzatilishi mumkin bo'lgan ochiq xatti-harakatdir. G'azab esa g'azablangan odam tomonidan ko'rsatiladigan hissiyotdir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, g'azab tajovuzkorlikni namoyon qilishda muhim o'zgaruvchidir. O'quvchilarda maktabda, past o'zlashtirishda, tengdoshlar muammolarida, psixosomatik shikoyatlarda g'azab darajasi va muammoli xulq-atvor o'rtasida aniq bog'liqlik mavjud.

Zo'ravonlikning shaxslar va jamiyatlarga ta'siri juda keng qamrovli masala bo'lib, jiddiy oqibatlar olib kelishi mumkin. Zo'ravonlikning shaxslar va jamiyatlarga ta'sirini ko'rib chiqadigan bo'lsak, uning bir necha ko'rinishlari ko'zga tashlanadi.

Shaxslarga ta'siri va jismoniy zarar: Jismoniy zo'ravonlik jiddiy jarohatlar yoki o'limga olib kelishi mumkin. Bu jarohatlar uzoq muddatli sog'liq muammolariga sabab bo'lishi mumkin.

Hissiy oqibatlar: Zo'ravonlik jabrlanuvchilarda ruhiy jarohatlarga olib kelishi mumkin. Bularga depressiya, xavotir, travmadan keyingi stress buzilishi (TSSB) kabi psixologik muammolar kiradi.

Ijtimoiy izolyatsiya: Zo'ravonlik qurbonlari ko'pincha ijtimoiy izolyatsiyani boshdan kechiradilar. Zo'ravonlik qurbonlari turli sabablarga ko'ra (uyat, qo'rquv, o'zini xavfsiz his qilmaslik, ijtimoiy chetlatilish qo'rquvi va boshqalar) qo'llab-quvvatlash tizimlaridan uzoqlashishlari va ijtimoiy izolyatsiyaga tushib qolishlari mumkin. Ijtimoiy izolyatsiya shaxsning oila, do'stlar, jamiyat va boshqa ijtimoiy tarmoqlar bilan aloqasini uzishini anglatadi.

Ba'zi jabrlanuvchilar ijtimoiy izolyatsiya sharoitida zo'ravonlikka ko'proq duchor bo'lishlari mumkin. Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimidan mahrum bo'lgan jabrlanuvchilar zo'ravonlik sodir etgan shaxs nazorati ostida qolishlari mumkin. Jabrlanuvchilar o'z his-tuyg'ularini boshqalar bilan baham ko'rish imkoniyati bo'lmaganda, bu his-tuyg'ularni o'zlariga singdirishlari mumkin. Bu holat depressiya, xavotir va boshqa psixologik muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. O'zini hurmat qilishning yo'qolishi: Zo'ravonlik qurbonlari ko'pincha o'zlarining zo'ravonlik tajribasi tufayli o'zini hurmat qilishning past darajasiga ega bo'lishi mumkin. Zo'ravonlik jabrlanuvchilarning o'zlariga nisbatan salbiy e'tiqodlari va qadr-qimmat baholarini keltirib chiqarishi mumkin, bu esa o'zini hurmat qilishga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ular o'zlari boshdan kechirgan zo'ravonlik tufayli o'zlarini aybdor yoki qadrsiz deb hisoblashlari mumkin. Bu holat o'zini hurmat qilishning pasayishiga olib kelishi mumkin. Ular o'zlarini yetarli bo'lmagan yoki samarasiz his qilishlari mumkin. Bu tuyg'u o'zini hurmat qilishning pasayishiga olib kelishi mumkin. Ehtimol, ular sevgiga loyiq emasligini his qilishlari mumkin.

Doimiy qo'rquv va xavfsizlik hissi yo'qligi: Zo'ravonlik qurbonlari o'zlarini doimiy tahdid ostida his qilishlari mumkin. Bu inson o'zini xavfsiz his qilmasligi va doimiy stress holatida bo'lishini anglatishi mumkin.

Sog'liqni saqlash tizimiga yuk: Zo'ravonlik sog'liqni saqlash tizimiga katta yuk bo'ladi. Jismoniy jarohatlarni davolash va ruhiy oqibatlarni boshqarish sog'liqni saqlash resurslarini sarflaydi.

Iqtisodiy yo'qotishlar: Zo'ravonlik mehnat unumdorligini yo'qotish, davolanish xarajatlari va sud jarayonlari kabi iqtisodiy oqibatlarga olib keladi.

Ijtimoiy qo'rquv va ishonchsizlik: Zo'ravonlik hodisalari jamiyatlarda qo'rquv va ishonchsizlikni keltirib chiqaradi. Bu odamlarning jamoat joylaridan qochishiga va ijtimoiy munosabatlarning buzilishiga olib kelishi mumkin.

Bolalar va yoshlarga ta'siri: zo'ravonlik bolalar va yoshlarning rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bundan tashqari, zo'ravonlikni oddiy holga aylantirish yoshlarning zo'ravonlikka moyilligini oshirishi mumkin.

Madaniy va ijtimoiy qadriyatlarning ta'siri: Zo'ravonlik ijtimoiy qadriyatlarni shakllantirishi mumkin. Jamiyatlarda zo'ravonlikni qabul qilish kelajak avlodlarga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Xulosa. Zo'ravonlik bir kishining boshqasiga jismoniy yoki ruhiy ta'siri, jismoniy va ma'naviy ma'noda esa fuqarolarning shaxsiy yaxlitlik huquqini buzish deb talqin etiladi. Zo'ravonlikning ijtimoiy ta'sirini kamaytirish, uning oqibatlarini yumshatish va oldini olish uchun ijtimoiy, huquqiy va psixologik darajalarda turli xil strategiyalar qo'llanilishi kerak. Ayniqsa, zo'ravonlikning oldini olishga qaratilgan ta'lim, tushuntirish kampaniyalari, targ'ibot-tashviqot tadbirlari, huquqiy tartibga solish, psixologik yordam xizmatlari va jamoatchilik birdamligi ushbu muammoni hal qilishda muhim rol o'ynaydi.

Adabiyotlar/Literatura/References:

1. Erten Y, Ardali C. "Saldırganlık, Şiddet ve Terörün Psikososyal Yapıları", Cogito, 1996. YKY, Sayı: 6-7, -S. 51-65.
2. Hobart M. "Şiddet ve Susku: Bir Eylem Siyasetine Doğru". (Çev. Yurdaer Salman). İstanbul. Cogito, YKY, 1996. Sayı: 6-7, -S. 53.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 11 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).